

О. Я. ГАРАНІН*

**АРХІВНА УКРАЇНІКА
НА ШПАЛЬТАХ ПЕРШОГО
ВИПУСКУ НОВОГО
СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ВИДАННЯ**

Вісник Центрального державного архіву зарубіжної україніки. Вип. 1 / [редкол.: В. Г. Берковський (голов. ред.) А. Є. Отаманенко, В. М. Воронін, М. Г. Палієнко та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Друкарня "Рута", 2012. – 208 с.

Навесні 2012 р. за ініціативи директора Центрального державного архіву зарубіжної україніки (далі –

ЦДАЗУ) В. Берковського побачило світ перше спеціалізоване видання цієї установи, концептуально присвячене обговоренню актуальних проблем сучасного становища та історії української громади у світі і питанням організації архівної україніки. Видання було підготовлено з нагоди 5-річчя від часу заснування ЦДАЗУ та отримало назву "Вісник Центрального державного архіву зарубіжної україніки" (далі – Вісник).

Важливо зазначити, що вихід першого спеціалізованого часопису за тематикою архівної україніки набуває надзвичайної ваги та актуальності через те, що досі спостерігалась систематична спорадичність та цілковита розпорошеність публікацій з цього напрямку архівістики серед низки фахових історичних та культурологічних видань. Адже фахівці, до сфери наукових інтересів яких входить вказаний напрямок, здебільшого публікувалися у журналах або збірниках, де питання архівної україніки не стояли на чільному місці. Нині налічується близько двох десятків періодичних та продовжуваних видань, в яких за останні двадцять років вміщено статті з тих чи інших проблем архівної україніки¹. Безумовним лідером за кількістю публікацій, присвячених цим питанням, нині залишається журнал "Архіви України". При цьому варто зазначити, що постійної тематичної рубрики, до якої б систематично входили публікації з архівної україніки, в жодному часописі досі не існувало². Тому появу нового спеціалізованого видання можна назвати довгоочікуваною подією. Сподіватимемось, що відтепер Вісник виходитиме як мінімум раз на рік і стане науковою спеціалізованою

* *Гаранін Олександр Якович* – кандидат історичних наук, директор Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства.

трибуною для фахівців, які займаються теретичними і практичними питаннями архівної україніки.

Рецензований Вісник структурно складається із попереднього слова керівника ЦДАЗУ, трьох тематичних рубрик, що мають відповідні назви: “Архівна україніка”, “Огляди джерел, документальні нариси”, “З історії закордонного українства”. Наприкінці подано короткий зміст публікацій англійською мовою – “Summary”. Загалом у виданні вміщено 12 статей дослідників української діаспори, в яких розглянуті теоретичні аспекти архівної україніки та питання історії українців Канади, еміграції з Півдня України та документальної спадщини видатних представників української еміграції.

Змістовим наповненням і типом рецензований Вісник близький до традиційного наукового продовжуваного видання. Серед 14 перших авторів часопису є висококваліфіковані фахівці із науковими ступенями, які плідно займаються науково-педагогічною та дослідницькою роботою у провідних інституціях України, у тому числі троє докторів історичних наук³. Окремо варто наголосити на тому, що троє авторів є штатними працівниками ЦДАЗУ⁴, отже мають можливість доступу до усіх документів, що зберігаються в архіві. Бажано, щоб коло авторів і надалі було достатньо широким, висококваліфікованим і репрезентувало велику кількість установ.

Відкриває Вісник розлога стаття директора архіву В. Берковського *“Центральний державний архів зарубіжної україніки 2007–2012: підсумки та перспективи”*, в якій підбиваються підсумки перших п'яти років діяльності архіву. Зокрема, спираючись на міжнародний досвід, а саме, на напрацювання архівних інституцій Республіки Польщі та Російської Федерації, розкриваються передумови створення ЦДАЗУ, наголошується, що ще в 1991 р. було розпочато обговорення можливостей створення Архіву-музею української діаспори та розробки шляхів і методів повернення в Україну історико-культурної спадщини українського народу. У формі історичної довідки автор описав реальні труднощі, які довелося долати на шляху створення установи, обґрунтував суспільну важливість новоствореної інституції та концепт щодо її необхідності у рамках практичної реалізації державної політики, спрямованої на виявлення, облік, збереження і примноження української архівної спадщини у світі та її всебічної репрезентації і використання в Україні. Органічним завершенням статті стало окреслення перспективних планів діяльності архіву.

Теоретичному аналізу поняття “архівна україніка”, сучасним тенденціям та закономірностям її розвитку на підставі інтелектуальних здобутків минулого присвячена рубрика **“Архівна україніка”**, в яку увійшли три статті відомих вчених в галузі архівістики – М. Палієнко, Я. Калакури та Т. Боряк.

Так, М. Палієнко у статті *“Архіви української еміграції як культурний та націєтворчий феномен”* зазначає, що нині без документів,

збережених українцями поза межами України, неможливо цілісно дослідити державотворчі процеси доби Визвольних змагань, історію військових формувань і політичних організацій періодів Першої та Другої світових воєн, громадсько-політичну, культурно-освітню, наукову та релігійну діяльність українців у різних країнах світу. Отже, на думку дослідниці, нині актуальним завданням українських архівістів і науковців залишається активна участь у конструктивному діалозі і налагодженні співпраці з організаторами та співробітниками українських зарубіжних інституцій з метою реалізації спільних проектів щодо розширення інтелектуального доступу до зарубіжних архівних зібрань і колекцій та поповнення Національного архівного фонду (далі – НАФ) документами зарубіжної україніки.

Сучасний класик теорії архівознавчої науки Я. Калакура у статті **“Антропологічний потенціал архівної україніки”** підкреслює, що сучасне архівознавство у постіндустріальному суспільстві додатково набуває міждисциплінарного характеру та дедалі більше гуманізується. Він наголошує, що на сучасному етапі розвитку архівної теорії та практики найбільшим скарбом є не самі по собі фонди та документи, а люди в різних іпостасях. Тому, у контексті антропології зарубіжної архівної україніки, найбільшої уваги заслуговують постаті ініціаторів і організаторів формування документальних колекцій, а відтак і з’ясування обставин створення та функціонування архівних центрів і музеїв української еміграції в Польщі, Чехословаччині, Австрії, Франції та інших країнах. На думку Я. Калакури, реалізація принципу антропологізму в архівознавстві потребує відповідної світоглядно-методологічної переорієнтації наукового персоналу архівної галузі та удосконалення методик архівно-біографічних студій. Саме через це він висловив позитивне ставлення до антропологічних ініціатив колективу ЦДАЗУ.

У статті Т. Боряк **“Архівна україніка”: до питання про еволюцію наукового напрямку”** розкрито основні ідеї, зміст та форми, що наповнювали термін “архівна україніка” упродовж останніх 20-ти років. Авторка виділила п’ять основних етапів розвитку поняття “архівної україніки” – від розробки теоретичних засад з побудовою концепції україніки до її сучасної інституалізації. Розмірковуючи над трансформацією розуміння цього поняття, вона охарактеризувала проекти різного рівня та авторства: від суто дослідницьких, із залученням до цього процесу зовнішніх чинників у вигляді академічних установ⁵ та яскравих праць окремих дослідників⁶, до нормотворчої та видавничої діяльності в середовищі архівної галузі України.

Окрему увагу приділено проекту Національної архівної інформаційної системи та репрезентації українських архівів в мережі Інтернет шляхом створення офіційного веб-порталу Державного комітету архівів України (нині – Державна архівна служба України) з окремим розділом “Зарубіжна архівна україніка”, що стало одним із ефектив-

них інструментів надання доступу до інформації про архівну україніку. Наприкінці публікації автор заявила, що створення унікального для європейської практики профільного архіву україніки, яким став ЦДАЗУ, свідчить про якісно новий етап осмислення потреби і можливостей реконструкції не лише “внутрішньої історії” держави і народу, але й її невід’ємної еміграційної складової.

У рубриці **“Огляд джерел, документальні нариси”** подано праці фахівців, які безпосередньо працюють в ЦДАЗУ. Ознайомлення читачів з цінною інформацією, що міститься у фондах архіву, здійснено у статтях О. Косенко **“Джерельно-інформаційний потенціал документів особового фонду Петра Зленка”** та Д. Решетченка **“Діяльність Українського національного об’єднання в Канаді (за фондами ЦДАЗУ)”**. Основу цих публікацій склали архівні матеріали, що надійшли до ЦДАЗУ упродовж останніх років. Застосовуючи метод джерельної евристики, автори ґрунтовно розкривають зміст відповідних фондів і вводять до наукового обігу комплекс епістолярних архівних джерел та нових даних. Зокрема, це відомості про основні віхи біографії відомого бібліографа, книгознавця, публіциста, громадського діяча П. Зленка (1891–1954), документи з особового фонду який відтепер є невід’ємною складовою НАФ та інформація про організаційно-управлінську та культурно-освітню діяльність Українського національного об’єднання (далі – УНО) від часу його створення і до початку 80-х рр. ХХ ст., що дає можливість простежити життя української еміграції в Канаді, а також різних українських організацій у світі, з якими свого часу активно співпрацювало УНО.

Стаття А. Папакіна **“Україніка в фондах Центрального військового архіву, Варшава”** дозволяє здійснити детальний екскурс фондами зазначеного архіву. Завдячуючи цій публікації, до наукового обігу вводяться документи, що стосуються історії українських Визвольних змагань (документи Дієвої армії УНР та дипломатичного листування уряду УНР), польсько-радянської війни (документи командувань фронтів та спогадів учасників), західноукраїнських земель у складі Другої Речі Посполитої, періоду Першої та Другої світових воєн, післявоєнних депортацій українського населення та боротьби українського збройного підпілля. Окрему увагу приділено фондам, що містять інформацію про польські військові формування, які створювалися на українських землях або безпосередньо брали участь у бойових діях на території України. Автор наголосив, що документи зазначеного архіву треба ширше використовувати українським дослідникам.

Рубрика **“З історії закордонного українства”** подає шість статей, що ґрунтуються на документах зарубіжної україніки. Чотири з них стосуються висвітлення відомостей про життя і діяльність визначних представників української діаспори через призму виявлених архівних документів. Так, В. Власенко аналізує публікації Дмитра Геродота

(Івашина) на сторінках паризького тижневика “Тризуб”, І. Передерій на підставі епістолярної архівної спадщини розкриває історію взаємин В’ячеслава Липинського та митрополита Андрея Шептицького, І. Петренко присвятила свою статтю з’ясуванню поглядів Івана Огієнка (митрополита Іларіона) на питання шлюбно-сімейних відносин і Православної Церкви, А. Хеленюк дослідила, як у творчості відомого історика Любомира Винара відображено історію українських наукових установ діаспори. Стаття О. Ковальчука та І. Майдана присвячена постійно актуальній темі “Національна культура як чинник збереження ідентичності українців Канади та їх інтеграції в суспільні відносини нової батьківщини” (хронологічно ця тема охоплена авторами у межах першої половини ХХ ст.). О. Музичко проаналізував історію еміграцій та депортацій науковців з території Південної України у першій половині ХХ ст. шляхом вивчення етапів цього процесу, складу та подальшої долі окремих вчених. На нашу думку, ця рубрика має стати ключовою у наступних випусках Вісника.

Загалом рецензований Вісник, незважаючи на свій “дебютний статус”, справляє враження продуманого та цілісного видання, що має не лише наукову, але й глибоко практичну значущість. Відомості з публікацій, поданих у ньому, можуть бути широко використані для подальшої розробки питань, пов’язаних з історією України, еміграції, історії української державності, при підготовці лекційних та семінарських занять з відповідної тематики, архівознавства та інших українознавчих курсів на спеціалізованих факультетах університетів. У значній мірі Вісник слугуватиме й одним із методів популяризації ЦДАЗУ (“публіситі”) не лише в Україні, а й серед української діаспори у світі.

Серед побажань щодо удосконалення змістового наповнення Вісника у майбутньому, з урахуванням цільової аудиторії видання, потенційної специфіки добору та публікації матеріалів у ньому, можна сформулювати такі: упорядникам видання додатково обміркувати питання концептуального наповнення змісту збірника та, можливо, дещо змінити або доповнити його шляхом запровадження нових рубрик про практичні питання роботи з архівними документами зарубіжної україніки, історію установ та об’єднань української діаспори, персоналії, публікації архівних документів, що зберігаються в ЦДАЗУ, рецензії, інформації, повідомлення про події, пов’язані із зарубіжною українікою. У цілому ж організатори і творці Вісника зробили добру справу на шляху створення додаткового централізованого та, сподіваємося, систематичного інструменту щодо ознайомлення української громади в світі, та усіх, хто цікавиться питаннями зарубіжної україніки та інформацією щодо історико-культурної спадщини України. Виданням нового спеціалізованого часопису колектив ЦДАЗУ наголосив на своїй активній позиції у розбудові української державності, послідовній реалізації державної політики в архівній сфері, тому можна лише підтримати його у цих починаннях.

¹ Наводимо список періодичних та продовжуваних видань, в яких публікувалися статті з питань архівної україніки. Зазначені видання розташовані в порядку логічного зменшення кількості публікацій у часописі: Архіви України; Студії з архівної справи та документознавства; Пам'ятки: археогр. щорічник; Архівознавство. Археографія. Джерелознавство; Український археографічний щорічник; Рукописна та книжкова спадщина України: археогр. дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів; Минуле і сучасне Волині та Полісся; Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотечознавство та інформаційні технології; Наукові записки Нац. ун-ту "Острозька академія". Сер. "Іст. науки"; Південний архів; Бібліотечознавство. Документознавство. Інформологія; Український історичний журнал; Південна Україна XVIII-XIX століття: Зап. наук.-дослід. лабораторії історії Південної України Запорізького держ. ун-ту; Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики: Зб. наук. праць / НАН України. Ін-т історії України; Вісник Київського нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Сер. "Історія"; Наук. зап.: зб. праць молодих вчених та аспірантів / НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Пам'ятки України; Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність тощо.

² Видання, які включали окремі рубрики, присвячені архівній україніці: Архіви України – рубрики "Архівна україніка" (2009, № 1–2), "Україніка в архівах світу" (2009, № 5; 2008, № 3–4; 2004, № 4–6), "Україніка в Польщі та світі" (2005, № 4); Пам'ятки: археогр. щорічник – рубрики "Зарубіжна україніка" (2009, Т. 10), "Україніка" (2003, Т. 4); Студії з архівної справи та документознавства - рубрика "Архівна україніка" (2007, Т. 15), "Архівознавство за кордоном" (періодично від Т. 1); Наукові записки Нац. ун-ту "Острозька академія". Сер. "Іст. науки". У тематичних випусках, присвячених українській діаспорі, є рубрики: "Архіви, архівні фонди, бібліотечна діаспоріана в Україні та закордоном" (2005, вип. 15); "Архіви, бібліотеки та музеї" (2007, Вип. 9).

³ Калакура Я.С. – д. і. н., проф. кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету ім. Т. Шевченка; Палієнко М. Г. – д. і. н., проф. кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету ім. Т. Шевченка; Петренко І. М. – д. і. н., доц. кафедри педагогіки, культурології та історії Полтавського університету економіки і торгівлі.

⁴ Косенко О. В. – к. і. н., головний спеціаліст відділу забезпечення збереженості та обліку документів ЦДАЗУ; Папакін А. Г. – к. і. н., начальник відділу використання інформації документів ЦДАЗУ; Решетченко Д. В. – к. і. н., головний науковий співробітник відділу формування НАФ ЦДАЗУ.

⁵ Інститут рукопису ЦНБ ім. В. І. Вернадського, Інститут української археографії, Інститут дослідження української діаспори Національного університету "Острозька академія".

⁶ *Grimsted P.K. Trophies of War and Empire: The Archival Heritage of Ukraine, World War II, and the International Politics of Restitution / Patricia Kennedy Grimsted. – [foreword by Charles Kecskemeti]. – Cambridge, MA: Harvard University Press for the Ukrainian Research Institute, 2001. – 749 p.: il.; Мушинка М. Музей визвольної боротьби України в Празі та доля його фондів: історико-архівні нариси / Державний комітет архівів України, Асоціація українців Словаччини, Наукове товариство ім. Шевченка у Словаччині. – К., 2005. – 160 с.; Палієнко М. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій) / М. Палієнко. – К., 2008 – 687 с.*